

RÁKOS PÉTER

És mégis!...

A Tiszatáj szerkesztősége már jó ideje megtisztelt azzal a javaslattal, hogy kapcsolódjak bele a folyóiratban – ha nem csalódom – 1998 áprilisában indult „Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk? körkérdésbe. Ha eltekintünk is az objektív körülményektől, melyek eleddig meggátoltak benne, magát a lényegre tekintve: azonnal jeleztem volt, hogy kedvet, hajlandóságot is érzek hozzá, hogy eleget tegyek a felkérésnek (amint most meg is teszem), a teljes igazság azonban az, hogy húzódozni is éppen annyi okom lett volna. Mi több: pontosan ugyanazok az okok, amelyek az ellenkezőjére, s ha ezt röviden kifejezem, máris mondandóm közepe felé tartok.

Egyetemi pályafutásom hosszú évtizedei során tevékenységem jelentős hányadát szükségképpen ennek a témakörnek kellett szentelnem, nemcsak azért, mert magyar irodalmat és történelmet oktattam a cseh metropolisban (ez a probléma tárgyi oldala), hanem mert a „magyar nemzeti jelleg” sokat vitatott és boncolt problémáját külön is, még hozzá könyvméretűen feldolgoztam, egyelőre kézirat formában. Ennek – mennyiségileg nem jelentős – töredékei szórva magyar nyelvű folyóiratokban is megjelentek, s némileg az önisméltás réme is habozásra készített, meg hát – a majdani kiadóra gondolva – az az illemszabály is, hogy ne vágjak túlságosan elébe a könyv megjelenésének. Másrészt igaz az is, hogy nem mindig, nem mindenütt olvassák ezeket a dolgokat ugyanazok, s ha valami csak egy kicsit is elmondásra érdemes, nem árt talán egy szélesebb ösvényt nyesni neki a köztudat felé.

Tétovázásom fő oka, bármily különösen hangzik is, hogy nem szeretnék „hítségző lenni Álmos fajából”. Hiszen ez egy rendkívül fontos és magvas sorozat volt. Távolról sem volt módomban elolvasni az összes hozzászólásokat, de amennyit mégis, abban témérdek fenntartás nélkül helyeselhető megállapítást, vagy másrészt – s ez majdnem ugyanannyit ér – vitára provokáló ösztönzést találtam, mégis féltő, hogy amit így, már a lezárás stádiumában hozzáfűzök, abban érezhető lesz egy kis kiábrándult disszonancia.

Korunk szégyenének érzem – tehát a magaménak is – hogy ez a téma ennyire lefoglalt, leköt bennünket, hogy ennyit kell – s tagadhatatlanul kell – foglalkoznunk vele. De minél inkább rákényszerülünk, annál többet berzenkedem is ellene.

A gauguini kép-gondolat formájában kifejezett kérdés, ha nem tévedek, a homo sapiens múltjára, jelenére és jövőjére értetődik... Ha tévednék, töredelmesen bocsánatot kérek, de kötve hiszem, hogy a művésznak csupán a franciák jártak az eszébe. A Tiszatáj körkérdésére beérkezett válaszok közül is azokkal azonosultam a legjobban, amelyek az általános és a magyar nézőpont egybefonódottságára utaltak. S érdekes ráeszmélni, hogy az egyes nemzetre korlátozott kérdésfeltevés hol az általános, hol az egyedi felé tárgul tovább. „Engem az egész emberiség érdekel” vagy „engem mindig elsősorban az egyes ember érdekelt”, ez a kettő egy töről fakad.

Félreértés ne essék, minden nemzet joggal fontos önmagának. Különbéféle alkalmakkor, válságos vagy lélekpróbáló időkben felteszi magának azokat a kérdéseket, amelyekkel a Tiszatáj indította el sorozatát. Érthető is, hogy felteszi, még talán kötelessége

is, de nem az egészség jele. Nem is teszi mindegyik nemzet egyazon mértékben, egyforma időközökben, egyformán. Gyakran és kedvtelve terjesztenek egy kis történetet egy fiatal német tudósról, egyébiránt kedves kollégámról, aki jeles történész s egyben magyar filológus, de kutatási területe és érdeklődése folytán egész Közép-Európa eljegyzettje. Ez a fiatal kutató egy beszélgetésünk során némi fejcsováló megütközéssel tette szóvá azt a magyarokra és csehekre szerinte egyaránt jellemző kuriózumot, hogy unos-untalan saját identitásukkal foglalkoznak, saját nemzeti jellegüket firtatják. „Tőlünk, németektől, az ilyesmi teljesen idegen” – tette hozzá öntudatosan. Módszelett csodálkozott, amikor – nem a többit tudó fölényével, hanem csupán a karkülönbséggel járó tapasztalat jogán – felvilágosítottam, hogy nincs Európának de talán az egész világnak sem még egy nemzete, amely annyiszor s oly önmarcangolóan vizsgálta volna önmagát, mint a német. Felhívtam a figyelmét Nietzsche régebben sűrűn idézett tételére, mely szerint „mint példátlan fajkeverék a német megfoghatatlanabb, kiszámíthatatlanabb és meglepőbb, önmagának is ijesztőbb, mint bármely más nép... a német minden definíció alól kibújik... a legjellemzőbb, hogy náluk a kérdés: mi a német? sosem hal ki.” De figyelmébe ajánlottam Fábry Zoltán „Európa elrablása” c. művét is, mely valóságos katalógusa az idevágó német megnyilatkozásoknak.

Jómagam nem annyira a nemzeti fátum, mint inkább a nemzetkarakterológia nézőpontjából közelítettem volna a témához, de a kettő nem egykönnyen választható külön egymástól. Vizsgálódásaimnak az volt a legfőbb tanulsága, hogy az egyes nemzet történelmi útjának elkülönítése az emberi közösségtől mindig, minden esetben, kivétel nélkül kártékony volt, s főleg éppen a magyarságra nézve ártalmas. Még akkor is, amikor nem a nemzet belülről jövő indítékai kezdeményezték (elzárkózás, „extra Hungariam”, magyar finitizmus), hanem voltaképpen defenzív gesztusok: a herderi jóslat, a háborút veszített nemzet önigazolása stb.

A három kérdés sorrendjét, már csak azért is komolyan venném (más hozzászólókhoz hasonlóan), mert van bennük egy bizonyos visszafordíthatatlan fokozás. Talán valahol Illyés Gyula nevezetes epigrammája is ott motoszkál a tudatom mélyén: nem is az a legfőbb kérdés: hogy honnan jössz, hanem hogy hová mégy. Azt, hogy honnan jövünk, afelett viszonylag gyorsan napirendre térek: hát valamennyien Ádám ősapánktól és Éva ősanjánktól, az ember a majomtól, de az is valahonnan, a kezdet a végtelenbe vész, ki-ki végezze el magában saját hajlama vagy benső igénye szerint, hogy mint teremtő aktust avagy mint evolúciós folyamatot óhajtja-e elképzelni, de annyi szent, hogy mi magyarok nemigen jövünk máshonnan, mint a franciák, a csehek, norvégok, albánok vagy szerbek. Verecke híres útja, az későbbi fejlemény, s létezésünk rövidebb szakaszát fogja át.

Hogy „mik vagyunk”, hát ez már nagyobb szám. Azt a kérdést, hogy „mi a magyar?”, azt persze a világért se tévesszük össze azzal, hogy „ki a magyar?”, de előbbi formájában ez maga a „magyarságtudománynak” vagy „magyarságismeretnek”, vagy, ahogy ma szoktuk mondani, a hungarológiának kulcskérdése. És hát csak természetes, hogy itt egy nemzet mint olyan teszi fel önmagának a kérdést, hogy „mik vagyunk”, csak hogy éppen itt a bökkendő: számtalanszor kiderült, hogy nem mind egyformák vagyunk. A „mi a magyar?” kérdés általában is, de az azonos című, Szekfű Gyula szerkesztette kötet kapcsán különösen is izzásig hevíti a szenvedélyeket, de az igazat megvallva semmiféle érdemleges eredményt nem hozott, mert nem lehet rá válaszolni. Csupa egymásnak ellentmondó sztereotípiába bonyolódunk, melyeket nem lehet telje-

sen megcáfolni, de még kevésbé bizonyítani. Változik az időben: a magyar „most” Berzsenyinél „rút szibarita váz”, de majd 1849-ben Heine, ha csak a „magyar” nevet hallja, szűknek érzi a német mentét. Ha elfogadjuk, hogy vannak regionális magyarság-típusok (pl. Farkas Gyula vagy Hamvas Béla elképzelései szerint), akkor voltaképpen tagadjuk, hogy van egy egységes összmagyar jelleg, ha egybevetjük más nemzetek imázsával vagy önarcképével (kiváltképpen a csehekével és más szomszédnépekével), kiderül, s néha szinte kacagtató módon, hogy amit sajátosan és kizárólagosan a magunkénak képzeltünk, az nem egyéb „álsajátosságnál”, pszeudospecifikumnál. Nekünk, magyaroknak, még csak-csak volna itt Európában egy enyhítő körülményünk: a nyelv elszigeteltsége ad rá valamelyes okot, hogy ennek örvén valamiféle nyelven túli „magyar árvaságot” is hangoztassunk, de más nemzetek is ugyanúgy maguknak vindikálják a magyarnak hitt erényeket, balsorsokat és küldetéseket. Arra, hogy a nemzethez tartozás kritériuma „vérségi kötelék”, genetikailag belénk kódolt tény, nem is érdemes szót vesztegetni, ha csak nem egyenesen óvás végett. S itt érdemes volna elidőznünk a „polgári nemzet” fogalmánál, de ezt idő és talán hely hiánya miatt inkább mellőzöm. Csak azt nem állhatom meg, hogy ide ne iktassak egy kedves olvasói levelet, amelyet a *Lidové Noviny* c. cseh lap közölt nem sokkal a rendszerváltás után, amikor a változatosság kedvéért a csehek önvizsgálata került napirendre. Szabadon fordítva, de egyetlen lényeges elemét sem mellőzve vagy módosítva.

„Nincs bennem sok hajlam a nemzetieskedésre. Anyám rétoromán származású svájci nő volt, atyja az észak-olaszországi Piedomontban (sic) volt egy valdenshitű egyházközösség lelkipásztora. Anyámmal mindig franciául beszéltem. Apám cseh volt, de ősei Magyarországról származtak át Csehországba II. József türelmi rendelete után, 1783-ban.

Amikor hétéves voltam, apám rá akarta szoktatni anyámat és engem, hogy otthon eszperantóul beszéljünk, nehogy egyoldalúan – úgymond – „valamely nemzetiségünk vonzásába kerüljünk”. Ez mintegy két évig tartott. Bécsben laktunk, később Pozsonyban, s végül Prágában. A szünidőt többnyire Svájcban vagy Olaszországban töltöttük. Ausztriában németül beszélünk, Olaszországban olaszul, Svájcban franciául. Röviddel Csehszlovákia náci megszállása előtt Kaliforniába emigráltam, ottani lányt vettem feleségül. Mint anglikán szerzetes pap évente legalább egy hónapot töltök Costa Ricában, ahol egy kis perjeli hivatal ügyeit vezetem. Ott spanyolul beszélünk. Costa Ricában ún. jövevényi státust kaptunk, ami olyasféle, mint állampolgárság szavazati jog nélkül. Ugyanígy állunk Kanadával is.

Mindegyik országban, amelyben éltünk, találkoztunk tisztességes emberekkel és csirkefogókkal egyaránt. Mindenütt beleütköztünk a nacionalizmus mítoszába vagy egyenesen rajongó etnocentrizmusba, de ugyanakkor eleven volt a kozmopolitizmus, a világpolgárság eszménye, főleg a vallásos lelkületű embereknél. Bízást állíthatom, hogy az én hazám a keresztényi hit, felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül.

Eppen ezért meglehetősen bosszantanak az angolul és franciául beszélő kanadaiak örökös súrlódásai, éppúgy, mint a csehek és szlovákok közötti hercehurca. Nincs ennek semmi értelme. Én az első, Masaryk-féle köztársaságban nevelkedtem. Fél évszázad elteltével nem ismerek rá Csehszlovákiára. Mintha egy egészen más ország volna. A régi erkölcsi gátak leomlottak, az újak még csak nem is körvonalazódnak. De talán még nem túl késő kitakarítani ezt az Augiás istállóját, akár ott, akár bárhol másutt a világon.” Aláírva: Enrico Selley Molnár, Kanada.

S ebben a pillanatban – nem hatásadászat! – amikor már hozzászólásom utolsó bekezdéseit írom, hozza a posta a *Magyar Tudomány* idei első számát, benne, mintha csak segítségemre akarna jönni, Solymosi Frigyes „Lehorgasztott fejjel” c., a „magyar pesszimizmus”-ról szóló rendkívül izgalmas körkérdését. Nem is lehetett már érkezésem elmélyedni benne, de első belepillantásra sem okoz csalódást: az derül ki belőle, ami eleve is sejthető volt. Úgy tudtuk, jómagam is így hittem tanítottam is, hogy van egy sajátosan magyar pesszimizmus, az „és mégis” pesszimizmusa. Úgy mondogattuk, Vörösmartyra gondolva, ki *Gondolatok a könyvtárban* c. versében, miután a legsötétebb színekkel ecseteli a világ állapotát, szinte váratlanul azzal vált hangot, hogy „mégis, mégis fáradozni kell”. És Madáchra gondolva, kinek Ádámja, miután betekintett az emberiség sivár jövőjébe, öngyilkosság helyett térdre borul az élet nagysága előtt. Hát ennek befellegzett. Kedvesebb tollból nem is kaphattam volna újabb adalékot, mint Borzsák István akadémikus rövid glosszájából, melyben Carl Spitteler svájci író egyik könyvének zárószavát idézi: „Mein Herz heisst Dennoch”. Vagyis, ezt is szabadon tolmácsolva: az én szívem azt mondja: és mégis! Könnyen mondhatta, jegyzik meg erre csüggedésre hajlamos honfitársaink, hiszen svájcinak született, mi pedig veszélyesebb – huzatos – tájára Európának. Nos, fűzi hozzá Borzsák István, a svájciaknak is akadt elég bajuk az évszázadok során, mégis boldogultak, mert a hegyeiken kívül eszük is volt hozzá.

Am éppen ezért ne maradjon megválaszolatlanul a harmadik kérdés, amellyel a gauguini kérdés teljessé válik. Ha már tudjuk, hogy együtt jövünk valahonnan, hogy egyfélék vagyunk valamiképpen, mondjuk ki azt is, hogy egyfelé, együtt menetelünk. Csakis együtt. A „globalizációt” mint szót éppenséggel nem kedvelem, olyik velejáróját sem szívelem, de magyar glóbusz nincsen. Ki ne mondjátok, hogy „egyedül vagyunk”. Aki a magyarság sorsát-jövőjét külön akarja választani az emberiség sorsától és jövőjétől, lehet ezerszer is jóhiszemű, de igazában a magyarság kártevője.